

UPPSALA UNIVERSITY
The Raoul Wallenberg Project

<http://collections.ushmm.org>

Contact reference@ushmm.org for further information about this collection

WOU17

Testimony Number: T/117
Cassette Number: C/117

Country: Hungary

Language: Hebrew

Name: Heller (Hammer) Alice

Address:

Birthdate, Place, and Country: 5.6.1930, Budapest, Hungary

Testimony Content

Cassette I

Till 1939

About her family and especially about her father who dedicated himself to Judaism; her school; no relationship with non-Jews; the environment of fear from Hitler, the war and antisemitism; she remembers the invasion to Poland.

Till 1944

No optimism because of the German's victories; her brother in labor camp; the economic situation of the Jews got worse; no idea about the events in Poland; deportation of the non-Hungarians.

March 1944

The German entrance to Hungary; the deportations of the Jews from the provinces; the steps against the Jews; they didn't move because they lived in Jewish house; three families and one woman lived in their home.

October 15, 1944

The Horthy Declaration and the joy between the children and her parents; she controlled herself, was not happy; the Arrow Cross came to power.

October 17, 1944

Her father was taken with the other men to the Austrian border; her sister was taken to Bergen-Belsen; she heard about the Swiss protected papers and she made many efforts to get them. After a lot of troubles she succeeded to get papers for her parents, sister

Heller Alice

page 2

and herself; she asked a non-Jewish person to transfer the papers to her father and sister. (He did so because the Russians were advancing.) Only the father was found; in Swiss protected house for 2-3 weeks.

November 28, 1944

The Arrow Cross entered and took all the Jews. She decided not to go and she managed to separate from the others and to go to the train station, where her father came with a group of people. She and her mother joined them to the ghetto.

January 18, 1945

The liberation by the Russians; descriptions of the meeting with them; her illness.

Cassette II

The return of her father - thanks to Wallenberg, who was considered by her as an angel. Her father met him in Zurindorf where he ordered the Arrow Cross to stop in order to take out the people who had schutzpass (detailed description of the way Wallenberg did it). According to her father, Wallenberg was very determined to save as many Jews as he could; he wasn't afraid even when they (the Arrow Cross) directed a gun against him. Her father saw him as his savior till his last day. (He passed away in 1960).

After the liberation

Her life in Hungary and the decision to go to Israel; she studied agricultural engineering.

1957

To Israel with her parents; her life here till now; thoughts about her

Heller Alice

page 3

rescue and about being in Israel, the only place for her. She heard again about Wallenberg only in Israel that he was arrested by the Russians. The man who brought the papers to her father was put on trial because he handed Jews to the Arrow Cross.

Recording time: 2 hours Number of pages:
Place: Witness' residence Date of interview: 30.11.89
Name of interviewer: Tikva Petel

T-117

- 1 -

סרך מס. I/117

הכר אליס - שמות ומקומות

בודפשט -

פרסבורג -

VEDASZ - ואדאס

רַחַם מִירָנֵי -

Wallenberg - וילנברג

Zurndorf - צונדרוף

Heller Elie

T-117

(C117)

PP 9-28, 30-31

ראינו עם גברת אליס הלר בידרושלים

מראיינית: תקוה פטל

תאריך: 30 בנובמבר 1989

מדפייה: אסנת בראל

ש. גברת הלר, את נולדה ב- 5 בדצמבר 1930 בבודפשט (Budapest).

ת. נבון.

ש. ספרי על הוריך, שמותיהם, עיסוקיהם.

ת. אבא שלוי נולד גם כן בהונגריה, גם אמא שלוי, והם עוד חיו את

האוסטרו-הונגריות שליהם. היבתיה אומתת שההשכלה שליהם הייתה

אוסטרו-הונגרית. אבא שלוי למד וגם סיירם את יישוב פרסבורג

(Pressburg) ברסלאב המפוזרטם. הוא קיבל תעודה רבנות. הוא המשיך

את חייו במחנה יהודות, ופעל, עד בוואנו ארצה, בקהילת בודפשט

בתפקיד בכיר לפיר הכספיו ונשטו, מפנה שהוא הקדים את עצמו

ליוזמת. רדוע שיהדות הונגריה הייתה יהודות מתבוללת, והוא דוקא

עבד בקהילה הניאולוגית שהוא קצת מקבילה לקונסרבטיבים. אבל הוא

משוכנע

היה

שבמה

יהדות מבנים בקהילה זו - אז תהיה בה הרבה חשיבות. אבל הוא

דוקא לא פעל בקהילה האורתודוקסית. יש לדעת שההתפלגות היהת של

בערך מאתיים אלף ניאולוגים ובנשרים אף אורתודוקסים. זאת אומתת,

בערך עשרה אחוז פלוס מינוס. אבל הוא ראה חשיבות בזה ופועל הרבה

בתוך הקהילה.

ש. מה היה שמו?

ת. שמו דוד המן. הואלקח את זה בתפקיד חייו, את הפעולות הזה למשך

היהודים. אגב, גדרת בית בירת בודפשט מסורתית, אבל בית פתוח למחרבות

וללטינודים. יחד עם זאת, זאת לא היהת בבר רילדות רגילה. מבירון שהזכירנו הראשו של היטלר, מה שאנני בבר זוכרת, זו תקופת היטלר. ואני גדلتה בזאת שאני שומעת שההורדים מדברים על היטלר ועל אנטישמיות ועל כל הסכנות שאורבות לנו.

ש. עוד לפני המלחמה, עוד לפני 1939?

ת. עוד לפני המלחמה. ואני גדلت עמו זה שהיריתך בבן, במנואו אמרים, ובבר הרגתך שהולך ומתרחש שהוא אני בילדת קטנה לא תופסת, אבל הרגתך שדברים מסוימים מחביכים לנו. העניין היה דווקא די מעניין. מבירון שם היו אוסטרו-הונגרים - אז הם לא רצו שהילדים יבירו מה הם מדברים ביניהם. הם דיברו תמיד בגרמנית על כל העניין הפוליטי בשתייה שיחת ביניהם וחשבו שזה בסדר ולא בדין. המגעין היה, והוא בבר מתקשר עם עלייתך ארצה. אני למשה הגרמנית אף פעם לא למדתי בבית ספר, למדתי שפות אחרות. ושבאתך ארץ לא ידעתי עברית והיריתך זקקה לכל שפה שאתה יודע. ובמונון, שהגעתי צריכה לחפש בין השפות, גרמנית אני לא יודעת, חשבתי בר, ובשהגעתי ארץ התברר שאתה יודעת טוב מאד גרמנית. וזה מהתקופה הזאת שההורדים שלי דיברו על כל העניין שקשור במלחמות ובאנטישמיות ובעותיד הבלתי ידוע לנו והתבניות שלהם. וזה הכל התרחש ביניהם בגרמנית. ואני קלטה את זה באופן תת-הברתי. ופה, שהיריתך צריכה להיעזר בשפות - התברר לי שאתה יודעת גרמנית. התחלנו לדבר אליו וקדם אמרתך שאתה לא יודעת. אחר בר הבנתי את הכל ולא לאמ ליר הרבה עד זמן שדיברתי באופן. וזה דבר מהתקופה הזאת שאתה בעניין כל בר רב שמעתי ובנראה הבהירתי את עצמי להבין מה מדובר, מה הם מדברים. ואת המטען הזה הבאתי במשר עשרות שנים באופן תת-הברתי, את ידעתה השפה הגרמנית. ויש לומר שאולי זה שלא ידעתי שאתה יודעת - זה גם היה עוד אספקט פסיבולוגרי שאתה לא רציתם גם לדעת, מבירון שזאת לא היהת שפה

שרציתך לדבר בה. אך לבן אמר דוחתיך את הידיעה שיש לך בדרכך בזיה.
זה בדבר שקרה, וזה הייתה האוירה בבית, דברדים על המלחמה,
דברדים על המלחמה האפשרית, על האנטישמיות, על החוקים נגד
היהודים. מפני שלמעשה ידוע שהונגרייה הצעופה להיטלר, והגוברנטור
די מהר רצה להנעימים להיטלר ובואו עם כל מיני הצונות, שאולי בתחום
לא היו כל בקר חמורות - אבל בבר נושא דוח חזקה שעטידה לבוא
אלינו.

ש. מה אמא עשתה ומה היה שמה?
ת. אמא שלי דחלה. היא הייתה בבית, באותו שאנד היה מקובל להיות בית. היא
טיפלה בילדים ובילה את הבית. היא הייתה בדרך משכילה אבל לא
יצאה לעבודה.

ש. במה אחיכם היו?
ת. אנחנו הריבנו שלושה אחיכם, אני הקטנה.
ש. דיברת על האוירה הזאת והחששות, צירוגנות הרתה בבית?
ת. תראי, אנחנו הריבנו משפחה שהיתה קשורה עם הדת. בשירים שאנו
שרבנו אז במנון היו קשורים עם ירושלים. בלשבת אנחנו שרבו על
ירושלים, שאנו עוד לא ידעת שטביחינה היואגרפית איפה זה יכול
להיות. אבל זה היה מין חלום רחוק בזיה. בו היו, אבל אני לא ידעת
בילדות שזה שהוא מציאות, שיש אפשרות בזו שאנו נחיה בה ונובל
לעוזב את הונגריה ולעלות לארץ. האפשרות הזאת לא הרתה ממשית.
ידענו שפה יש חלוצים שמגיעים לפה. אני עוד זוכרת בשתייה בילדות
קפנה את התגעגבות של ההורים שלי בארץ ישראל. אך לתקופות אחרות
לאיזה סרט, הריתי בת חמוץ. השם של הסרט גם זכור לי - "הארץ זו".
באגן לדראות את הסרט. ואני זוכרת, זה היה מין קיבוץ בזיה, אך לא
ידעתי שזה קיבוץ, אבל הרום אני בבר יודעת. אוסףים את התפוזים

ומשבדים את האדמה והירה מעבין מאי בכל הטיפוף הזה. אבל זה לא היה דבר ממשי שאנו חווים לקראת גורר שם.

ש. חברים לא יהודים היו לך, ולהוריהם?

ת. לא. אנדר בשגשוג לאוניברסיטה אז בן. אבל אף הלבתי לבית ספר היהודי עטמי, וגם במנסיה היהודית סיירתי את הבודדות, בבודפשט.

כלומר, עד 1948 לא היו לך חברים לא יהודים ולא היו לך חבר, חוץ

משכנות, ובמונובן איזה קשור ששוחרר שפזר בגורלה שריהיה קשור. אבל ממש שאנו חווים מבקדים לא יהודים - זה לא היה מוקובל.

ש. הרגשותם בבריטויריים אנטישמיות, אישיות? לפני המלחמה.

ת. אף הריתי בת תשע והלבתי לבית ספר היהודי. אז החברים בבני הספר היו יהודים כמובן.

ש. בשובנה?

ת. תודאי, אף הריתי ילדה מוגנת. אך אחד לא יכל לגעת בי כל עוד לא הגרענו לשיאם בכל הדברים שאחראי זה התרחשו. הריתי ילדה וההורמים שלי היו צדוקים להטמודד עם כל הביעות שהחברה האנטי Semitic הביאה עליהם.

אבל אף, שהריתי ילדה והלבתי לבית ספר היהודי - אף לא נפגשתי בחברים הרום יומרים שלי בזיה. משחקרים שיחקתי עם ילדים יהודים - אך

לא יכולנו לזרוק עלי אבני. ובהלבתי ברחוב הריתי מלובשת כמו שבן אחד - אך לא רדענו עלי שאנו יהודיה. לא היתה שום סיבה, אולי במו

במקומות הקטנים, בערים הקטנות או בכפרים יודעים מני יהודיה. אחרי זה, כשיצאת מהבית ראשון לא ידע שצאת ילדה יהודיה.

ש. היו לכם קרובי משפחה?

ת. לא, בזמנו לא.

ש. פליטים הגיעו אליכם? מאוסטריה, מהגרמניה?

ת. אני זוכרת שכבר הייתה תקופה,ABA שלוי בין הפעילותות שלו, אז משלובקיה ברחו, ואבא אכן היה להסתיר אותם ולדאוג שהם ימצאו מקומות שלא יוכלים לתפוס אותם בהם. משלובקיה אני זוכרת.

ש. הפעילותות הדתית של אביך היא גם הייתה מקור הפרנסה שלו?

ת. כן.

ש. איך הייתה מגדירה את מצבם הכלכלי?

ת. מעמד בירגנץ, ذات אומرت, לא אנשים שמתעסקים, והיו באלה, בஸח'ר. למשל אני הלכתי לבית ספר יהודי איפה שהיהודים היו אמרדים, היו שרים לעשיינים ובנקאים וכל אלה שהגיעו לעסקים. ואנחנו, אני מתארינה שההורדים שלי נתנו את ההשראה על ידי מאמצים כי זה דZO ולא מעודזף בסך.

ש. הפלישה של הגרמנים לפולין ב- 1939, באותה הירית עוד קטנה, איך הירית התגובה בבית על זה?

ת. היה נורא. אני זוכרת, אנחנו הירנו עוד בನופש מבון שזה היה בקייז. עוד שם לראשונה בספטמבר 1939 המלחמה פרצה ואנחנו הירנו בನופש. אני עוד זוכרת במקום הנופש הזה איפה שאנחנו הירנו שתי משפחות מפולניה בניו יורק, בתירירים. והם בבהלה גדולה מאד, והייתה קטנה וידעת שמשהו גדול מתרחש, מה שבבר לפני זה ההורים דיברו. אני זוכרת את הרום שפרצה מלחמת העולם השנייה, שהיא הייתה קשורה בדנツיא ובל הדבר הזה, הפלישה. אבל גם כן, ההורים שלי בעירק הרו מאד מושפעים מזה שריבנטרוף ומולוטוב עשו הסכם. וזה עוד יותר החמיר. למעשה, שרוסיה הולכת ליריות שותפה להיטלר - זה עוד יותר החמיר את המצב. ההורים שלי דאו בזאת מצב קשה מאד.

ש. ובאמת בשפרצה המלחמה בין רוסיה לגרמניה, מה הם חשבו?

ת. זה היה ב- 1941, זה בבר הינה במסגרת התפשטות של הגרמנים, אז זה כבר לא היה משагה. זה בבר הינה המשך אחדר שצופת ובכל מערכם אירופה היו בידי הגרמנים, והיה ברור שהם רוצחים לשלוט בכל מקומות.

ש. לא היה מידה כלשהי של אופטמיות אצל ההורים שלך?

ת. לא, לא, ההיפך, אז בבר ראיינו שאין גבול איפה שהם לא מגיעים.

הורים שלי לא רואו במהלך הצעאת שום עידוד, להיפך, הם רדעו שזה רק מוביל להתקנות של הגרמנים. ذات אומرت, אם הם עוד יפלשו לרוסיה והם ישטטו עליה - אז הם ייהוו עוד יותר חזקים, והמטרה שלהם להשמיד את היהודים. ובמה שהם חזקים יותר התבניהם שלהם לביצוע עוד יותר ניתנת.

ש. בשלב הזה הם ערכו דיברו בגרמנית, או ששירתו אתם?

ת. לא לא, אחדר מלחמת העולם השניה, הם לאט לאט ירדו מהשפה הגרמנית. בירצתי לדעת באיזה מידה את נטלה חלק בהורים ובחששות.

ש. אבוי חשבתי שאבוי דד עקבתי באופן פאיסיבי מפני שהירתי הבי' קטנה בבית. אפילו שלא היו לי רגשי נחיתות, אבל היו מופיעים שיידברו בלבד גם בן. אבוי הקששתי יותר. לבן התפקיד שלי היה יותר פאיסיבי, יותר קלשטי ביריאתי קטנה מאד בשבייל להביע דעתה. יתרון מכך אמרתי, אבל זה בבר לא זכר לי מה בדיק אמורתי.

ש. על פלוגות העובדה מתי שמעת? מתי הייתה מעורבת בידיענה עצמה? או משפחתיות.

ת. הריג היה לי אח שב- 1941 הוא היה צריך במקום שידות צבאי ללבת עם טלאי צהוב, היריאי אומרת עם סרט צהוב, ללבת למן מחנה עבודה בזיה.

ש. בתוך בודפשט?

ת. לא, הוציאו אותו מבודפשט, את כל אלה. הם עבדו בעבודות שהיו קשורות עם המלחמה. הם היו בורי נשך והם הביאו אותם. הם הגיעו עד

T-117 עדות מס.

- 8 -

סרטן מס. I/117/C

אוקראינה, עד רוסיה, והם היהודים היו צרייבים להרים את המוקשים
ולפנות, שהצבא ההונגרי והצבא הגרמני בלא שירותים יוכלו להתקדם.
זה היה התפקיד שלהם. הם לא נשאו בבודפשט.

ש. מה היה הקשר בין אחיך לבינכם?

ת. הוא לא הגיע לאוקראינה, רק החבדים שלו, ולבן הקשר בשאר בתוך
הונגריה. היה קשר דרך מכתביהם, דרך גלויות, בירורים מאד נידירים.

ש. מה הוא סידר, את דוברת? בשווא היה בא.

ת. הוא סידר שמעבם לא קל, והם צרייבים מאד להתאמץ בשבייל להוביח את
עצמם. המשגרת הדעת הייתה מזועמת, כמה שלא יהיו לצעירים ההונגרים,
אבל לבחורים חלים קלים. חיים בלי בבוד. ההונגרים הלבו לצבא דרביל
והם היהו מושפלים. כמו אחד, שהוא סיים בוגרות, אז בוגרן, שאצל
הונגרי כבר התחיל בדרגה מסוימת או במעמד מסוים בצבא. והם היהו כל
יהודים, בלי שום הבדל, הם היהו מושפלים בכל מיני עבודות, שנשען
הרתה תקופה קשה. מדי פעם הוציאו מהם קבוצות, פלוגות, שנשען
לרוסיה. זה היה מותם בשוחה, או מהקור, הם לא היהו מלווהים. כמו
שצדריך, או מרגע, או ממחלות, או ממוושים - הם מתו. דוב רובם לא
חזר. יחד עם כל המאמצים שהם היהו צרייבים נעשו במחנה העבودה - אך
עוד היה הפחד המתמיד שיוציאו אותם למצב עוד יותר הרוח.

ש. עד הפלישה הגרמנית להונגריה, חלו שינויים באורח החיים שלכם?

מבחן בלבליות.

ת. ב- מ- 1939 והלאה המצוב של היהודי הונגריה הלק וחומר. אף על פי
שנוד לא הגיע בהשוואה לפולניה או יותר הארץ, עוד לא הגיע
לנקודה בזו. אבל מבחינה בלבליות המצוב לא היה כמו קודם. מ- 1938
בעצם היה החוק הראשון נגד פעילות בלבליות על ידי יהודים. החוק
הראשון למעשה לא היה איסור מוחלט, אבל בבר היהו מגבילות די
רציניות והיתה פגיעה די קשה ביהודים. יחד עם זאת, מבחינה פריינית

עוז התקירמן, אף על פי שהחירם לא היה במו קודם, אבל אכן שכובו שכבך הייתה מלחמה ולגויים גם כן בבר הרתה מלחמה. מ- 1941 הרתה מלחמה פערילה בכלל הפצצות ובכלל מחסום אובל, מבינו שעירים בבר לא היה אובל במו לפניה המלחמה. אך גם הגויים גם השתנו החירם, אבל הדרה הרבה יותר אצל היהודים. אצל היהודים לא השתנה, המילה הדעת לא תופסת, אלא המצב התדרדר, הירתי אומרת.

ש. הגברת את עבין פולין. במהלך השנים האלה, מה ידעתם? אמרנו לא ידענו. מה שאנו ידענו היה דבר בזה, שבהונגריה הרתה לנו אונחנו את אלה וראינו שהמשפחות האלה נעלמו, בעלי בתינוקות פולנית. הוציאו את אלה וראינו שהטבאות שלהם נעלמו, בעלי בתינוקות פולנית. נעלמו, לקחו אותם ונעלמו. זה מה שידענו. לאט לאט היה כל מרב בשנותיהם שדרבו שריש השמדה בפולניה, אבל בכל זאת אחריו המלחמה שמנועת שדרבו שריש השמדה בפולניה מה שידענו. למעשה בשנותיהם לאו כל המלחמה – זה היה בטל בששים מה שידענו. פה בשנים האלה בשזה קרה. התמוגה המושלמת רק אחריו המלחמה ידענו. פה ושם הירעו איזה ידיעות – אבל לא כל הצעונותם קרו. שלושה מיליון יהודים ירדו בפולניה הושמדו – אנחנו לא ידענו.

ש. בוואי נשבור לפלישה הגרמנית.

ת. ב- 19 למרץ 1944.

ש. את זוכרת את הירום הזה?

ת. כן, זה היה יום ראשון. רצאנן וראינו את הפוליטזקנים ברחובות בודפשט. ידענו שזה עוד משהו שיבול מאד להחמיר את המצב שלנו. בדיקון מה יקרה ואיך יקרה – אנחנו לא ידענו. אבל הפלישה, שלא הירתי בבדיקה מגדירה פלישה, מפני שפלישה קצרה קשורה בהתקפה. ההתקפות לא היתה אלא בכניסה. הירתי אומרת בכניסה בוחות גרמנים לתגבור את הבוחות ההונגריים, הירתי אומרת בכלה. כמובן שזה מה שהרגשנו וזה לא הרתה הרגשה שבדומה לנו אלא אחריו זה התקירלו

הდפורטציותות, אחרי חודש שהגרמנים בכנסו. למעשה בכל הקרובים שלנו, ההורים שלי לא ילידיו בודפשט אלא הם הם באו מערבי שדה ומכפרים. בכל הקרובים שלנו היו שם. הם באפריל ומאי לטענה הגינו לגיטאות שעשו ה'נדדרניה' ההונגרית בעדרת הגרמנים, או להיפך, זה לא חשוב, העיקר שהיה ביביהם שיתוף פעולה. ובכל הקרובים, בכל הדודים וכל בני הדודים שלי, אנחנו היו לנו, למעשה, פרט למשפחה נולפת בבודפשט, בלבד. ובכל המשפחה שמנל מאות עשרים איש היו בכפרים. אחרי כניסה הבודחות הגרמניות שהבניאו אותם לגורתו והם בולם הגינו לאושוויץ, בכל הקרובים.

ש. את זה ידעתם רק אחד בר?

ת. ובכל הבני דודים שלי שהיו בגדיליה מצד אמי, היו גם תאומים בגדיליה לא בשארו. מצד אמי אף נפש לא בשארה, אף נפש. מצד אבא שלי לא בשארו. מהמאה עשרים שהיו בשארו תשע עשרה נפשות. בשארו תשע עשרה נפשות. אחד בגדיל של לי לא בשאר. מכירון שאלה הגינו לאושוויץ ולא עברנו אף אחד בגדיל שלו לא בשאר. מכירון שאלה הגינו לאושוויץ ולא עברנו את המלחמה.

ש. את הירען איז לא ידעתם?

ת. לא, הם לא ידעו. אנחנו, למעשה, תושבי בודפשט היהודים היו קצט שוניים בוגרל מלאה. אבל אני מאמין שהדודים והדודות ובני הדודים שלי - הם לא ידעו. הרי הטעינה והשיטה של הגרמנים היתה השתתקת הרוחות, שהם ידעו במה שייתור ביעילות לעשות את המילאה שלהם. אך בודאי שנתנו להם להאמין שהם רק מחליפים מקום, והם יעבדו וימשיכו את תריהם במקום אחר, בו בזמן שאספו אותם ולקחו אותם בטרנספורטים.

ש. הדפורטציותות הדאיהו אתכם אישית?

ת. בודאי, אנחנו ידעו שלקחו אותם, וגם אנחנו חרבינו כל יום שיקחו אותם. והגינו, למעשה, הטעינה, שהטרוריה שלנו בבודפשט, שהדפורטציה הגינה

עד פרבר בבודפשט. הינו אידזרים שהיומ למשה שירכבים לבודפשט, ולקחו משם. זאת אומרת, אותו דין היה.

ש. אבוי שאליyi בירצתי לדעת. אנו לא ידעת אם מישו במשפחה חשב על עזיבתו, על בריחתו? אבוי משערת שהרבה אפשרויות לא הינו.

ת. לא הינו. הינו רק בקייז, יום אחד באו ואמרו שאולי אנחנו בירגע לישראל, לפולשתינה.

ש. איך זה באו?

ת. אנשים. ועשינו תמונות, ואמרו שיעשו קבוצות ויובילו לצאת מהונגריה. זה היה בקייז. שבנות מספר הינו דיבורים על זה. אחרי זה השתתק בכל הבושה הזאת ויתר לא דברו על יציאה אפשרית. בשני אתרים לישראל - אך בדיק היה לי הסבר לעיטה של בראנד - זו הייתה המשועה והגינה להבנות, לא רציבות אמנים, אבל מין תקופה מסוימת שדרבו על זה. אבל עד שאבי בארץ, פרט לאותם שבנות מספר, לא ידעתי ממה זה נבע בכלל דברו שעשינו יבולים לצתת שם. רק בששעתי על הפעילות של יואל בראנד ובכל הדיבור הזה, שחיי אדם עובד מכוביות משא וכל זה - אך קיבלתי את ההסבר, אבל לא ידעתי. וזה די מהר חוץ גם כן העניין הזה והתקופה הכלבה ואנחנו נשארנו. פרט לדבר הזה לא היה שום אפשרות. לא היה לנו לאן. בבודפשט לא היה. אנחנו לא הידנו גבול של שום ארץ אחרת. אנחנו ידעו שבכל המקומות היהודים בלקחו. זה היה המצב, ללא תקופה, ללא מוצא.

ש. מה עם ראש הקהילה היהודית, מה ידעתם מהם?

ת. תראי, אבוי חשבת שקשה לדון אנשים.

ש. אז מה ידעת, לא היומ?

ת. לא, אנו לא ידעת שום דבר עליהם. לא הראנו שיש לנו מנהיגים. לבן היום אבוי אומרת, בהסתירות מסוימת, שקשה לדון אותם, אבל עד היום הגדה נשארתי בהרasha שלא היה מנהיגות.

עדות מס. 117-12

- 12 -

סרט מס. I/117

ש. בבית דידרו עלייהם?

ת. לא באופן מיוחד. לא כדאי לי שדידרו, מפני שלא היה על מני לדבר.
עד היום זה אני משוכנעת, או הירתי אומתת שהיום זה בבר במנון מהסתבלות אחרת. לא היו לנו מנהיגים. כל הפעולות שלהם היתה לעשויות מהשורשים מהם, והם היו בתקופה שם הם יעשו מה שנדרש מהם - אז זה יהיה לשובת הקהילה. עבורי אפשר להגיד שם היו תמים או לא חכמים או היה אפשר לעשות אחרת. אבל בכלל אופן, קהילה דת גדולה, קבוצת אנשים גדולה מאד נשאה בכל מנהיגות ובלתי שום תקופה שמשהו יגיד מה לעשויות. בכלל אחד היה עם הגודל שלו.

ש. בוואג נמשיך עם המצב שלכם בשנים האלה עד עליית 'צלב החץ'.

ת. אז בבודפשט למשה, אחורי שנבנו הבוחות הגרמניות, בין הדברים הראשונים היה להכין את כל הרבוע, מה שיש, לבנים ולמאותות איש. את הרדיין ואת המצלמה ואת השטיחים ואת כל דברי העדר, התמונות שיש בבית. יחד עם זאת הייתה גם בין התדרגות, לא לגיטאות אלא עשו בתים עם פון דוד צהוב וריבצון את היהודים בתוך הבתים האלה.

ש. אתם עברתם לשטן?

ת. אנחנו לא עברנו מהסיבה הדו, שהבית שלנו היה אחד מהבתים האלה שבhem דיברגו את היהודים. שלוש משפחות צורפו לדירה שלנו, עוד ארבעה אשה בודדת נוספת. בכלל מקום איפה שהיה מושב של מקומות אחד הבנישו אנשים, והמשכנו במצב הזה את הקיא.

ש. מה את עשית?

ת. למקרה אני למדתי במנסיה היהודית, ובמנון את הלימודים, במנון תחת המצב הקשה. ובבר לא היה הריבוץ של לימודים. אני אז חזרתי את השגה הרביעית של המנסיה, שפה זהה שנה שמיינית של היסודי, או

חוירבת ברנריים, זהה במנו ביתה ח'. אך מחרנו וחבירינו שככל רום יקחו

אוחנו לטרנספורט, בגורל של כל בוגר משפחתנו שהרנו בערך השדה.

ש. אוכבל.

ת. האוכבל היה מוד מצומצם, אבל לא הירתי אומרת שהריבו על סך דעב. רק מצומצם.

ש. איך היו היחסים בין המשפחה בתוך הדירה? זה היה צפוף.

ת. קשה מאד. בכלל מקום אנשים אחרים צריבים יותר, אין לשבוח שככל האנשים

באנו מהבטים הטוביים שלהם, והאנשים היו מתווכים ממילא, מכל הבעיות

האחרות. אני הירתי ילדה קטנה ולא כל כך סבלי מהתוצאות. אבל אני

ירודעת שלא מא שלי היה קשה, השירותים המשותפים, המטבח המשותף. מה

שייהיה זה זה גורר את האנשים למתייחדות, שאין לזה חשיבות בכלל

לגורלנו. הבעיות הקטנות היו, ולא היה להaza חשיבות, לבן אני לא

קליטוי ולא נזכרת. בכלל כך הרבה בתיקות שאותו היה. אבל אני

בילדת יותר הסתבלתי על ההודעות ועל החדשות מאשר על המשפחה

שגוררות בבית שלגנו, איך אחד מדבר עם השני. אני די סגרתית את עצמי

מלכ壑 הזה. אני רציתי יותר לדעת מה היה מחר מאשר מה מתרחש

בתוך הבית, זה לא עניין אותי באופן מיוחד. אין לי חוויות

מיוחדות, אבל בזאת היה מכם קשה.

ש. מה עשית בחלק היום שלא למדת?

ת. זה ממש לא היה קיז. אך אבחןנו הירינו ילדים מאותו גיל, והתאספנו

באיזה מקום, באותו בית שהרינו, בערך בניו אותו גיל. דיברנו, ויש

להגיד שמדובר על קלפים, אך תמיד אומרת שבחרים של פעם אחד

אני שיחקתי בקלפים, וזה הייתה התקופה הזאת. מזג אף פעם לא שיחקתי

בקלאפים. מזג אני ירודעת את הכללים, אבל לא התפניתי. באיזה שהוא

מקום, אם הוזמנתי לקלפים או רצוי שאנו אצטוף - לא היה לי שום

משיבהaza, ותמיד זה הזכיר לי את התקופה הזאת ששיחקתי בקלפים.

ש. אבא המשיך לנסוק בפעריות שלום?

ת. בן.

ש. עד מתי?

ת. עד שלקחו אותו. את אבא לקחו אחורי ש'צלב החץ' הרים לשלטונו.

ש. אז באמת, מהו את יודעת על המתרחש בקשר לעלייתם של צלב החץ'?

ת. אני ידעת, ידעת את הכל. מבינו שהקדים את העליה, פרוקלמציה של הגוברנטור, שמענו בשמו לא נורמלית.

ש. יכלת לטעום, הרה לכם דידי?

ת. הרו שתי משפחות גוויות שנשארו בתוך הבית, שמה אנחנו הילדים מהחוץ שמענו את החזרות ורצנו לבורר לכולם שהורטי שהיא הגוברנטור, הודיעו שהוא יוצא מהמלחמה. לתומנו חשבנו שזה הסוף של הסבל שלנו. זה היה ב- 15 באוקטובר 1944. בילדיהם יצאו מעורנו ממשמה. לא זכרת שראיתי ילדים כל בר שמחים במו ביום זהה. דזונא אני זכרת את עצמי שהיית מאופקת. חזרתי אמרה לי: למה את לא צוחקת? ועוד היום הזה אני לא יודעת מה נתן לך את הסיבה של האיפוק. שכולם רוקדים מסביבי ואני שמחה, אבל אני מאופקת יותר מהנסיבות שלי.

ש. והוריך?

ת. הם היו מאד שמחים, מאד מאד שמחים. לא אומרת שלא היו הרבה הסתריווירות. הרי הדבר הזה היה כל בר קוצר שלא היה זמן להרבה פרושים. הם היו מאד שמחים. תראי, אנשים,طبعם שרוצים להאמין שהרע נגמר. אז למה שירחפו שלא נגמר בשאהיש הראשון במדינת מוזידין שנגמר? אז מרי הם שירחדו שזה לא? אוIDI, לא אמרת שזה לא נבן, אני פשוט עוד לא. אבל זה אולי קשור יותר למגנה הבפשי שלי מאשר לאידועים שקרו. וזה לא בחכמתי שראיתי שזה לא יהיה באמת הסוף. אמרה לא יכלתי לבדוק אותה מידה לשמה במו בולם, או במו שרובה. אבל לא ש愧ה דאיתי את הנולד שלו מהירה למתה, ובאמת מה שהיא

למהחרת. עם אבא, זה היה ב- 15 שהיתה הפרטת הכלמץיה. למשנה בלילו בבר 'צלב החץ' ניטרלו את הגובנרטור. למהחרת בעדרת הגרמנים הם הירעו לשלטונו, סלאשי הירע לשלטונו ובימים הראשונים התחלו חוקים, לא הריתי אומרת חוקים אלא מלהלבים נגד היהודים. זה לא היה חוק. אלה היו צעדים קשים וזרדתיים נגד היהודים. ובתווך זה ב- 17 באוקטובר אבא נלקח מהבית על ידם. נבנשו עם צלב קרס החוליות האלה ולקחו את כל הגברים היהודים מהבית, ב- 17 לאוקטובר. ואבא נלקח. אחורי רומנים שלושה היו גם מזענות על הבתים שעלו כל הנשים, אחדי שבבר הגברים נלקחו, כל הנשים מגיל שש עשרה עד ארבעים צריכות להופיע במקומות מסוימים שמזכירים בהודעות המודפסות האלה. ואחותי הלהקה למקום האיסוף הזה. אמר ואני בשארבו, מבירון שאבוי הריתי פחות משש עשרה ואמר היטה מעל ארבעים. למנשה, שתיבנו בשארבו אחותי הירעה לבראן-בלזן. אבא שלו הירע לאבול אוסטריה. ואחר בבר לפניו זה, מנסיבות מסוימות הוא נלקח יחד עם היהודים שהיה בעריו השדה והירע לאושוויץ. במובן שבתדריך שאחננו מדברים לא בדענו. וזה היה הסוף.

אמא ואני בשארבו. אני הריתי ילדה די עירגנית ביחס למתרחש. אמר שלי היטהasha שירouter ישבה בבית. ובסביבה להירוח בלי אבא זה היה משהו בכלתי אפשרי. נראה לא היה מעוררת אף פעם לא בעניות, אם היה בכלכליות, או איזה שהוא דבר, נראה חיה בחמתה של החסינות של אבי. ופתאום אבא לא שם. ואני מאד מאד סבלתי בכלל שלא ידעתי איך היה ומה היה. אבא היה הסמכות, ואמא לא הייתה הסמכות בכלל, נראה היה מהן פרח בזאת שצדיק לשומר עליו. אבל איך, בזמןים כאלה לשומר עליה? אני שמעת באוטו הזמן כשהשארבו שתיבנו שיש איזה חסינות דיפלומטיות.

ש. את לא בודעת ממה שמשת?

ת. לא, דברו, שהשורצרים נזענים, שהשבדים גותבים, והרו גם דיבורים שאפירלו הותיקו בוטן. אני התחלת לתהענגן רותר בנושא. הסתבר שזה לא כל בר פשוט להסביר את זה. אנחנו לא היינו אבשים ש..., אצל אמא לא בשאר כבב בסוף, לא נשאר לנו במה לשלם למשהו שיש לה לנו עורך דין או משהו זהה. פשוט, אני קבלתי, אחרי התענוגות, את הכתובת של המקום איפה שהשורצרים עושים את נידירות החסינות הצעאות.

ש. תעודת חסות?

ת. תעודת חסות. אבל לא ידעתן איך משקרים את זה. אז אני הולטני בבודק עוד בחשיבה לצאת מהבית וללבת למקום הזה ולראות מה מתרחש שם. ובאמת ראיתי תור גדול לפני בית הזכוכית, קראו לזה, ברחוב ואדאש (Vadasz). הלכתי לשם מספר פעמים, אבל תמיד להבנס לתוך המקום הזה לא יכולתי. התעקשתי בבודק לצאת וללבת עוד פנים ועוד פנים, עד שקרה בפעם מאי מעירנת שיבליך להבנס לבית הזה. שרצנו שם הצלב קרס, והתחלנו לבקש מהאנשים את המסתובים, מכיוון שהיו שם יהודים, היזמנו שם לפניו הבית הזה, והתחלנו עם אנשים. לפניו שם עוד התקרבו אליו, ולא היה לי שום דבר, שום מספק לא היה איתני, ויש לנו שאבך יצאתי בלי טלאי הצהוב, אבל לא היה לי שום מספק שמדובר באותו ביליא יהודיה או בבן יהודיה. בזמן שהם עשו את בדיקות המסתובים נפתחה שם הדלת, ושותר הונגרי עומד שם. ובזמן שנפתחה הדלת והוא ראה שאוספים מסטובים. ובנדאה בבר ראה אותו במה ימים, שילדה עומדת ליד השער. אך בשנפתחה הדלת הוא דחק אותו פנימה. ועל ידי זה אני הירית בפניהם. כתובן, שכבר הירית בפנים, הלכתי ופניתי שיש לי משפחה ושחרית רוצה מאד להסביר בשבילים את הנגיד הזה, שקרוינו שזה

יבול לעזרך לנו.

T-117 עדות מס.

- 17 -

סרט מס. I/117/C

ש. למי פנית?

ת. שם, לאחראי.

ש. באיזה שפה?

ת. בהונגרית. דיברנו שם גרמנית, אבל אני דיברתי הונגרית. זאת אומרת, היזו כל מני דיבורים בגרמנית, ואני בהונגרית.濂חו אוטר ובסופ' קיבלתי נגידות בשבייל בכל המשפחה.

ש. לבב אחד או לבב ביחיד?

ת. לבב אחד אחד.

ש. אז את עשית גם לאחותך ולאחיך?

ת. לאחותך בן... לאח לא, בירון שבבר ידענו שהוא, זה היה עוד באביב כשהוא נלקח. לאבא, לאמא ולאחותך.

ש. מה היה בתוב בניריד?

ת. בניריד היה בתוב שם לוחמים אותון לחסוט השוויצרית והם יגידו לנו לקבל את הבנייה ארצה.

ש. זה מעין דרך?

ת. כן.

ש. נשאר לך?

ת. לא נשאר לי, כל בר חבל, אבל לא נשאר לי.

ש. באיזה צבע זה היה?

ת. ניריד לבן.

ש. מודפס?

ת. והם מadem בירקשו שאנו לא יצא באותו יום, והראו לי שעוז שורדים צלב הקрест. אבל אני ידעתי שאט אמא אני לא יbole להשאיב בלבד, ולבן אבן בערב יצאתי. ואת ההרבה הזאת לנולם אבוי לא שוכחת. זה אחד הדברים, זה לא פחד רהיכל, זה מין חשש בזיה, הרגשותי ביציאתי והם בירקשו שעד הבוקר אני אשאר, ושאבי לא אקח את הסיכון שיתפסו אותי,

שידאו שאנו בוצאת משם. ואנו לפניהם אומרים וחושבות שאדם שבאות עשה
פצע חמוץ - לא יכול לפחות במו שאנו אז פחדתי. אולי בחירום שלי לא
פחדתי כל כך במו אז בשיצתי משם. וזה מה שמלואה אותי, שאיך אפשר
לפחד כל כך, אדם שכך מפצע, ובארצנו הואעשה שהוא צריך לפחות
שיתפסו אותו, עוד דגש ויתפסו אותו. לא תפסו אותו, מפני שהצלחת
איך שהוא להציג לרוחב הגודל, לשדייה הגודלה, איפה שכבר
התרבבתי. אמרם תבונה גודלה לא היתה, אבל כמי שאמורתי לא היה לך
שם סימן היבר שאני יהודיה ובבר הלבתי עם יתר האנשים והעתה
הביתה, והיה בבר חושך ונכנסתי הביתה.

ש. באיזה רחוב זה?

ת. זה רחוב מודאנגי 36 (Muranji). ואמא שלי בטורון מחהה ליה,
ובתמיותה אין לה שם מושג מה עבדתי אותו יום. והיא ראתה בזיה
מיין איהור מסויים שאני בא הביתה. סיפרתי לה שהבאתי ניריות, גם
לאבא וגם לאחותי, ומוכרחים להעביר את זה. מעבין שacz לי דעינו,
בפי שאלת אותה אם יש לנו קשרים עם גוירים - לא היו לנו קשרים נums
גוירים. ובכל זאת יצא לי מישeo שלא ידוע באוהב יהודים, אני אף
ואני אבקש שיעבירו את הניריות האלה בדרך איפה שהובילו את כל
היהודים ברгал לבינו אוסטריה, שיידת המות הידועה הזאת. עלי
לציין שההירה בזמן שהروسים עוד התקרכו לבודפשט. למעשה היה
אפשר לטעון את תוכחי הרוסים. אלה לא הרגשו בגראה נוח, הגברים
האלה. בפרקטי איתם לפני שאני מסרתי, הם היו מאד מאד נחמדים
איתי, וכך אנדר נזכרתי לתת להם את המטבים האלה של אחותי ואבא,
בתקופה שאולי הם יקבלו את זה. ועשנו את זה, והם הלבנו ומצאו את אבא
שלוי באמצעות הדרך בין וינה לבודפשט, זה אמצע הדרך. הם מסרו לאבא
שלוי את השופט השווייצרי שאני שלחתתי לו. והם חזרו ואמרו שאת
אחותי לא מצאו.

ש. את האמנה ביבולה של הנידחות?

ת. בן, בן. תדאי, אבי הרדי הלבתי להסתובן בשבייל להשייה את זה. אם לא הריתי מאמינה אז בשבייל משחק לא הירתי הולכת. זה היה די מסובך לצאת בוקד בוקד בכל מסמכים, בלי טלאי צהוב, לא לדעת אם אמי אחזoor בכלל. אבל להתקדם למקום הזה ולראות איזה אפשרות להבנש לשם, או לבקש בחוץ מישו שיבול להבנש ורשייה לי את זה – לא הירתי עושה את זה אם לא הירתי מאמינה בזה.

ש. זה לא הקנה לכם מגורדים במקום מוגן?

ת. אחר בר ביום שבאת עם זה – נתני את זה לגורדים. אותו זמן התארגו נתרים מסורירים שנחשו במוגנים. אמרתי לאמא שרצוי שנחנו בעבוד לבית בזה. ואנחנו אכן כן עבדנו, שהוא לא היה רחוק מהבית שלנו. בכנסנו לבית זה, שבוחץ היה בתוכו שזה תחת החסוט השויצרית. נכנסנו לצפיפות ארומה. הצפיפות הגדו, הבל יחסית. על מה שדיברנו שהיה לנו בתוך הבית שלנו – זה בבר, בשירותים היו, בכל מקום חיו אנשים, מכירון שמספר הבתים האלה היה מאד מצומצם. לא היריבו שם הרבה זמן. ב- 28 בנובמבר בבוקד

ש. כמה זמן בערך היריתם שם?

ת. אבי מעירכה שהרינו איזה שלושה שבועות.

ש. מה עשית שם?

ת. שבונרים שלושה לא עשיתי שום דבר.

ש. מהו התקיריטם?

ת. אני עוד פעם קצת יצאתי והלכתי לשוק, עוד פעם בלי הטלאי הצהוב, וקניתי דברים שעוד היה לנו קצת בסך, שהכפריים עוד הובילו לבזוזפת. דברים מאד טריים, מאד בסיסיים, ממש בדרכם להתקיריטם.

ש. בתקלת בעוד אנשי צלב החץ?

עדות מס. 117-T

- 20 -

סרט מס. I/117

ת. בבעל מקומו הם היו.

ש. התשודות שהרו לכם הכננו לכם זכויות ללבת בליך הטלאי?

ת. לא.

ש. המשבצת ללבת עם הטלאי?

ת. לא הלבנו, לא היו הרבה הלייבות.

ש. בשહלכת ליקנות אובל, איך הלכת?

ת. אני הורדתי בליך דשות את הטלאי, בדר שאני אובל להגייע למקום. הרו הורגים אותי במקום. מה, יהודי לוקח את האובל של הגוי? אז הסתבנתי ויצאתי בליך הטלאי הצהוב, בשבייל ליקנות קצר אובל, אבל לא ברשות.

ש. בגדים עוד היו לכם?

ת. מה שלקחנו אתנו, לא הרבה בגדים. השארנו דברים בבית שלנו, לא ריבכלנו לקחת הכל אתנו.

ש. היו גילוחים של עזדה?

ת. לא. אמנים זה היה מנוגד לזה מה שאמרתי שם. לקחו את המטבחים, אבל זה היה סיפור, ואני עוד דבר על זה. אין לא בתקلتני בזה, אף על פי, שבפי שראית אפרדים קישון הוא מאי התרגש מזה. לנו לא היה בזה, אף על פי שהזوج הזה עשה שירות גדול מאד.

ש. הזוג שלקח את הבירות לאביר?

ת. בן, הגויים האלה. אבל את זה אני אזכיר בהסתיריות מסוימת, שאחר כך אני אזכיר את הרקע של הדברים.

ש. ביריבותם, עזרתם אחד לשני שם?

ת. תראה, אני לא יודעת, לא, לא היריבו זקנים, זאת אומרת לא נוצר מצב שהיריבו זקנים וקבלנו עזרה מסוימת.

ש. לא התפתחה קירבה?

ת. לא, השני היה בדיעוק מסכו במובנו. השני לא יכל הרבה לעודר לנו, כמו שאנו לא יכולתי הדבה לעודר לשני. אנחנו הריםו באותו גורל, לא היה לנו עליונות לאף אחד מבחינות מזב שיבול לבוא לעודרה. הרי הרים נתקנים לאוֹן גזר דין. לא יכולנו. לכן אמי לא דוברת שום בילוי. יبول להיות שאם מירשו חתר את היד שלו והשני חשב את זה, אבל יותר לא יبول לעשות, הרי לא היה ביכולתו.

ב- 28 בנובמבר פרצו צלב הקרס לתוכה בית, החילו לירוט באויר, ואמרו שטור חצי שעה כל היהודים יהיו ברחוב.

ש. ניסיתם להראות להם את התעוזות?

ת. הם ידעו שיש לבולם תעוזות, אבל הם צפכו על זה. הם לא רצו לדאות ושום דבר לא עבין אותם. טור חצי שעה בולם צדיבים להיות ברוח. אמנם שלוי התחרילה להיריד שאנו חביבים לאירוע את זה ואת הדברים האלה. ואמרתו: אנחנו לא בקח שום דבר, מביון. שאמי לא יודעת לאן אנחנו נלך, אבל עם השיריה הזאת לא נלך. נרד, لأن - אמי לא יודעת. אנחנו לא נלך איתם. לפני אמי רואה את השיריה. הם לקחו עוד את כל המיטה על הגב שלהם, ובידיים שלהם מזוודות, וירודדים, ולפי הפקודה הם עומדים למיטה. אמנם נבנעה לי, בלי ברירה, היא הרתה מסבנה צדיבה לעשות, כי לא היו רערוגות יותר טובים ממה שלוי היריד מסבנה צדיבה לעשות, כי לא היו רערוגות יותר טובים ממה שלוי. ולא לקחנו רק תיק קטן עם שני מעילים. העליון היה עם הטלאי הזהוב, ולמיטה עוד מעיל בלי טלאי זהוב. אנחנו ירודדים - אין לי מושג מה יהיה, אבל הרגשותי שאמי לא אלך איתם. כל בר הפקידו אותו הירידות שלהם והאסות שלהם. אף על פי שלא היה בראשי שום מקום בעולם שאנו יבוליהם ללכט. לא בתותת של גור ולא מקום עצוב שאנו יבוליהם להסתתר. שום רעיון, רק דבר אחד, שום השיריה هذا אמי לא הולכת. ולכן אנחנו לא לקחנו שום דבר.

אנחנו יודדים למיטה. איך שנחנו עומדים ומחייבים לסייעו של האנשיים
- באה בחורה שרוואים שהוא באה מרחוק, שהיא הייתה בת של חבר של אבא
שלי שהבדנו אותו טוב. הרא גרה פעם באותו בית איפא שירה הבית של
החוות. והיא ניגשת אלינו ואומרת: אבא שלך הגיע והוא נמצא בוחן
הרבת. זה היה משהו, אמרתיך לאמא. אנחנו ננסח ללבת לוחנת הרכבת,
ומה שיריה הורד של אבא, ועם מרי שהוא במצב - יהיה הורד לבן.
אבן נהולה מליבי בשידעתני שהסתבות הגיעה, והורדנו יהיה משוטף.
זו היהת בעיה מסוימת לצאת מהשিירה הצעת. אז התחרלו ללבת. זה היה
SSH מאות איש. בשאנחנו הענו לאיזה רחוב צדדי אז בתי סימן לאמא
שאנחנו פונים ויזדים.

התבקנו מהשיירה, פתחנו את המעיל, קפלנו בתוך המעיל העליון את
הטלאי הצהוב, ובמעיל הפתוח הייתה למיטה לא היה טלאי צהוב. קפלנו
פנימה את הטלאי הצהוב וביצבנו לוחנת הרכבת. לא שאנו אף אחד, רק
הלבנו הלבנו, עד שבוחז, שהוא בבר למשנה קצת חוץ מהוחנה, יש
קדונות של פרות. אז בבר ידעתי שאלה צריבים להיות האנשים שהציגו
אום, אלה שאריכמן שלח אותם למאות. ואני פתאום שמעתי שמתקרבים
לקרובות, ואבא עומד, ויש פתח ויש אדם למיטה והוא צועק אלינו: חבר,
תע לי סובר. לחבר הזה היה לו איזה סובר, הוא השיר מאיזה מקום
קוביית סובר, והוא נתן לו. הוא צועק והוא צועק,ABA צועק. הוא
היה מאד רזה, הוא היה נראה מאד רע. ואני אומרת:ABA ומה שאני
דאכתי שהיא אנתנו קצת סובר ועוד מזון. ואמרתי:ABA, יש אייזי
סובר,ABA. והוא ממשיך לצעוק לאייז הזה והוא לא מstable עלי,
והתרחק ביריבנו הוא לא גדול. הוא לא מstable. ואני עוד פעם ועוד
פעם אומרת:ABA, יש סובר,ABA יש סובר. והוא ממשיך לצעוק לאייז
הזה. והתחלתי לבבות. ושהתחלתי לבבות - אזABA שם לב אליו. ואחרי
זה, באגבי שאלתי אתABA, בשירותה כבר שיחה ביריבנו על הפרישה הד�,

אם אפשר להגיד שזו פגשוה: איך יבלת לא לשמוע אותן? איך רבלת לא לשים לבן? הוא אמר: בתי, אבך חשבתי שאני חולם שאני רואה אותך, היה נדמה לי שאני רואה אותך, היה נדמה לי שאני שומע את קולך, אבל זה לא יוכל להיראות, אני רק חולם את זה, יש לי חום ואנני חולם את זה, לבן לא שמעתי כי שעת צעקה ואומרת לי מה שאמורת. הדבר הזה, אלה היו הרגעים הביר קשים לי, שאני יכלה לקרוא לאבא, ואבא לא עונה לי. הרדי עשו מהם, עד שהם הגיעו ברגל עד גבול אוסטריה, ממש מין שלד בזח חדר. עשו את הכל ברגל, בקור, בגשם, בשלג. וזה היה האיש שהדר בעצם? אבל הוא חדר.

אז, בשתחילה "לטפל בהם" ...

ש. איך אמא שלק הריםה? איך היה המפגש ביןיהם?
ת. מרושש, בברינו בולנו, בברינו. אמרתי לאבא בקיצור נטץ שברחנו מארפה שברחנו ואנחנו דוצים להצטוף לקבוצה שלנו, וברך זה היה.לקח אותנו, זה היה בוקר. ועד הערב עד הילכה טרטרו אותנו לכל מרנו מקומות. והיו חילוקי דינעות בין 'צלב החץ' מפה לשם ומפה לשם.

ש. אלה היו רק אנשי 'צלב החץ'?

ת. רק 'צלב החץ'. בליליה לckoו אותנו להרתו בודפשט. הגענו לשם, אז התדרון למיטה הריםו בימים האלה. קיבלנו איזה מיטה בזוו באיזה חדר של משרחת. תמיד יש איזה צירוף במרתים לחדר של משרחת. מיטה אחת בשבירל שלושתנו. הריתר מאד מרצוח שיריד ממני העול. לא עבון אותה איזפה אונחנו. אבל זה היה, אם אפשר בצרה להיות שמח, אז זה היה יומ שמחה בשביבלי, מפני שהוא לי קשה מאד בלי אבא. באיזה מצב שהוא היה, לא היה משנה, הרדי אונחנו ביחד והוא האבא, ואני בברך לא צריבה יותר לדאوه מה היה ואיך היה לאמת. למהרת בחרו היהודים באבא באחראי על הבית, נתנו לנו איזה חדר בזבוזה זה שאבא היה אחראי על הבית.

T-117 סדרת מס.

- 24 -

C/117 מס. I

ש. מה זה בכלל, להרבות אחראין?

ת. למעשה, לא הרבה ממה לעשות. אבל היה צריך קצת משמעת שתהיה בתוך הרבה האנשים שדוחותם לבית בזה, ואיך שהוא עדק, אם יש, בחלוקת המקום. ואם הגיעו מארזה מקום קצר או כל - בחלוקת האוכל. ואם התנוודר שמישחו לא מרגע טוב - איז איך שהוא לדהו שמישחו מהרופאים שנמצאים בגיטו יג'יט אליפנו. הרבה נא היה מה לעשות. ובין הידר, גם היה יום אחד, אני זוכרת, סבבנו את השערדים, בבר היתה הפהזה מאד קשהBei הרושים התקרכבו מאד. פתאות אבחנו רואים שעם הגטננים ביחס לבננסים רוסים. אבל היה אוקראיניסטים מהיחידה שהיינו בבר ידוע שעברו לצד הגטני. האוקראיניסטים הם גרוועים מאד, ונבנשו לבתים. אבל היה צריך לדבר איתם. כלומר, אם משחחו נבנש לבית אז אבא היה צריך להיות בזיה הבית. אחורי שם בסיס יצאו בלי שיונשו איזה הרה, אבא אמר שהוא רוצה שאם היה עוד פעם דבר בזה, שאנו איזה. והוא הראה לי את המקום איפה אני יכולה ללבת לביוון השנון, שהיינו מין ..... בשירותים. התכנית של הבתים הייתה בז ששלשרוטרים עשו מין ..... באלה, אבל הם היו גם ייכולים להיות קשורים עם הבית הסמוך. העניין לא הופיע, רק הסבנה תמיד הייתה ממשית. לידנו הרגו את כל הבית היהודי, אף אחד לא נשאך בחיקום. באותו הזמן שנבנשו 'צלב הקרס' היו גם שתווים, בפי שסיפרנו.

ש. 'צלב החץ' ומה אוקראיניסטים?

ת. לא, אצל השבנרים.

ש. אלה שהרגו, מיד הם היו?

ת. 'צלב החץ', זה היה באחת הבניוסות האלה. הם היו לבננסים והורגים. בGITTO היה רעב גדול. אנשים כל יום מתו מרעב. גם בבית שבו הירתי היה לנו מתחים לא מעטים מחוסר תזונה. אני זוכרת שאמא שלבי אמרה

שעוזד למחירת יש לנו איזה תחביב קפה אחד, ויגונר אין לנו. המחרת
הזה היה 18 בינואר, שנבנשו הבוחות הרוסים ושחררו את היהודים.

ש. מה את זוכרת מהחפשה עם הרוסים?

ת. אני זוכרת שבא יצא החוצה. נבנס קצין, לאבא היה טלאי צהוב,
במובן. הוא הוריד לו, ואני הסתכלתי מהלכו בשמה דביה. הריתי מאד
חלשה, גם הריתי קרובה למות מרגע, אבל יש לומר שהשמה נזנחה
בוחות לאדם להמשיך לחיות. ואחרי שהם נבנשו אני באמות נפלתי למשהו
לזמן לא מוגט. המלה לא הייתה מילה אלא זה היה חוסר אובל. אחרי
זה באו קצינים שידעו אידיש ואבא דיבר ארתם. עברו כל מיני בוחות
של הרוסים, הרי במה חדשים הייתה מלחמה על בודפשט. החלק של בודה
השתחרר אחרי חודש. ככלומר, שלושה חדשים עברו מתחילת הקרב עד הסוף
על בודפשט. העיקר שאנחנו שלושתנו במצב שהיינו ערבנו את המלחמה.

הmarsh הראיון עם גברת אליס היל

אחרי הכל עבדנו את זה, נשארכו בחירום. כל דבר מה שעבר עלינו היה קשה מאד. יש פה לציין שהרביה הרבה הייתה שפָא שלי חזרה. המצב של המשפחה הקשנה מאד שינה את מצבנו. וזה הוזdot לונגרברג, שאנו עוד לא הזכיר אותו. למעשה, אבא שלי עד סוף חזרנו נשאך אסיך תודה לאדם הזה שהוא חשב אותו לא אדם אלא במלחאר. מפני שהוא הרבה משוכנעmarsh בכל השנים שבמלחמה וברדייפה נגד היהודים לא היה איש במנו ולנברג שיקם והיה ברצונו גם בכוונו להציג במוות אנשים שהוא הצליח להציג. אבא היה משוכנע בכך שלא היה שני לו בהסתוריה. כמובן הוא לא דאה מה היה בארץות אחרות. אבל בשיפורו, מה שהוא ראה אדם בפועלות בזו, בנחישות בזו הולך, ללא פחד.

ש. אידפה הוא פגש אותו?

ת. הוא היה אמריך לעבוד לאוסטריה, מבירון. שביל שירות המות הגיאת. הוא מבודפשט הגיע לרעדן באוסטריה. היהת המתנה בגבול ליד צורנדורף (Zurndorf). הוא הופיע ובכל התוקף הוא דרש מאנשי 'צלב הקרס' שיעבבו את האנשים בשבייל לבדוק למי יש חסינות שביד, והוא רוצה את האנשים שלו. הוא הצליח דרישת כל לעכב את השירה ולשכנע את הנאצים שצדrik לעשות בדיקה לאנשים שיש להם חסינות דיפלומטית מהשבדים. אז עשו קבוצה שהרו להם הנידירות. אחרי זה הוא אמר שירайдו אנשים שמיר שירודע שיש לו בית ניריד בזאת של חסינות שביד. אז היה עוד פעם קבוצה שאמרה שירודעת שיש לה בית את הנידירות והשקבוצה הזו בבר עמדה הוא התחיל לשאול למי יש חסינות אלה. והשקבוצה הזו אמרה להובייח את זה. אז אבא היה בבר בקבוצה השלישית שוייצרית. מר יובל להובייח את זה. והוא אמר היה בבר בקבוצה שהירה איתו הניריד. והוא עמד והצטרכ לאנשים של השבדים. והוא המשיך: למי יש מהותתיקו, למי יש שירודע שיש לו מהותתיקו. וככה הוא

עיבב את האנשיים והצליח להחזיר דבבת שлемה - בלוור מס' קרדונות
שלא גדוש לי המספר, אבל דאיתני מס' קרדונות, שלא ספרתי - מהגבול
לבודפשט וחזירה.

ש. איך הוא תיאר אותו, אביך?

ת. הוא אמר אותו בשחו הופיע במו מלאך שהעיר מושבים, במניל עיר
שהיה מלא בכל מיני דברים בכיס שלו, והוא חילק מזון לאנשים הבודא
רעבים. היה מאד תקין גם הבאים לבצע את הרצון שלו במה שיתו
יהודים להציל.

ש. הוא היה לבד?

ת. הוא היה לבד. היה לבד ובלוי פחד, רק אדם עם שליחות יכול כל כך
להיות נחוש.

ש. הוא שמע עליו קודם?

ת. לא, רק שם בשטח.

ש. איך הוא ידע שמנו ולנברג?

ת. אחרי זה בבר, הודיע זה לא היה תינוק שהציגו. היה שם ויבוכו איתם.
בשם עמדו בנפרד הוא רצה להחזיר. וזה ליקם ביום יומרים עד
שהציגו. ומי מטפל בהם, אז בודש לי. זה לא היה שמו אותו בצד
ובבר הרכבת חיבתה להם בחזרה. היה שם מיקוח. תוך הזמן הזה שמו
הוא התזוכח, אך במובן התעבון מרי האיש הזה. ובודע לו שזה לנברג,
והוא לא ידע מאייפה זה בא ומי זה.

ש. מה עוד הוא סיפר עליו?

ת. הוא סיפר שהוא לא ראה בחירם שלו אדם בזה, שייהיה כל כך נחוש
בוחלתו. כמה שהוא רוצה, תחת סכנה בזו. והוא ראה שברגעים מסוימים
התת מקלע היה מכוון על ידיו הבאים לבידונו. בזאת הוויכוח היו
כל מיני עליות וירידות, והוא לא ברטע משום דבר.

ש. מתי אביר דיבר עליך?

ת. תיכון, אירך שהוא חזר. בمبון שהוא סיפר על הדרך איך שם הגיעו, יותר ממייהע, זה מלא סבל. אבל גולת הבודהה של חזרתו היה ולנברג. בלוודר, בשעות הראשונות של פגישתנו הוא התחיל לספר עליון, מפני שהוא יותר מאשר הרושים אותו. הוא גם איז, מאז ועד יומו האחרון הוא ידע שהוא היה האיש שלמענה הא Ziel אותו, שבכלנדיו שום סיכון לא היה לו להשאר בחירות, מפני שאנשים שעמדו את ה公报 לא חזרו, האנשים בגילו, לא יכלו להתמודד עם מה שהרבה להם שם במחנה. הוא תמיד היה אסיר טובתו זו שעשה מה מען האנשים, ובמונט בדור זה בשביבלו.

ש. הוא נפטר ב- 1960?

ת. כן.

ש. אחרי השחרור, מתי חזרתם לדירה שלכם?

ת. אחרי שנה.

ש. מה עשיתם בימניטים?

ת. רישבנו באותו מקום, בכלל זה שהמלחמה היתה מאד אכזרית והרבה דירות נהרסו במהלך המלחמה. בברית לבנון גרו אנשים שבינתיים נבנשו, וזה בمبון היה פניו מאתנו, ונבנשו אלה שהבית שלהם נהרס. ובמקרה זה היה אחד מהקומוניסטים הגדולים. המאבק קיבל בחזרה מהקומוניסטים הזה את הדירה - זה לך שבה.

ש. מה את עשית?

ת. אני חזרתי לבית ספר, בשיכוני, בלוודר, אחרי החלמתו, שהיה לך איזה חדשיהם. חזרתי לבית ספר מתחבזות מאד מצומצמת שהתחילה לפועל. חלק גדול מתלמידים וחלק אדול מהטורים ברצחו, אך השארית התחללה ללמידה. חזרתי ללימודים.

ש. לאחר בית הספר, מה למדת?

ת. אחרי בית ספר, אני ב- 1948 עשתי בגדות. למעשה בין 1945 ל- 1948 הגעתי למסקנה שכירבים לעלות לישראל. יצא בבר לא חלוצה משפטית, זו הייתה בבר החלטה שלי. ביבטים נסגר הגבול ואין אפשר היה לעלות. אני בחורתי במקצוע הקשור בארץ ולמדתי הנדסה קלאית וסידרתי. עבדתי בזאת כל השנים, שם ובארץ. ב- 1951 עליית ארצה.

ש. עם ההורים?

ת. עם ההורים.

ש. מה עשית מאי?

ת. אני הקמתי מעבדה עבור התעשייה, קרקע מים צמח לשירותי החקלאים. וזה עסקתי במשך כל השנים, בהתאם למקצוע שלי שאנו בחורתי. לפניהם הדיעות היהודיות זה לא היה מקצועי יהודי. מקצועי יהודי זה היה עורך דין ורופא ובכל הדברים האלה. אני לא רצית בזאת מפני שלווים המושגים שלי בארץ לא צריבים דופאים ועורך דין אלא צריבים חקלאות. ואם בבר למד איז למד את זה, וכך למדתי את זה.

ש. תמיד גרד בירושלים?

ת. תמיד.

ש. ילדים, נבדים, יש?

ת. נבדים אין לי, הבנים שלי עוד לא התחרבו. יש לי שני בנים, שניהם בצבא, שניהם עתודאים. הם למדו והתכירים לחמש שניהם. הגדור למשך שנים את חמש הבנים אבל הוא עוד קצר ממשיך בצבא ביבטים. הקטן עושה את שירות החובה שלו בחמש שנים בצה"ל, אחרי הלימודים.

ש. בתקופת השואה, תקופה המלחמה, היילית תושיה הרבה. יש לך בוגרים לתושיה הדעת הרהורים על עצם הגאלות?

ת. הרהורים לא.אמין כי אפשר שלא, בלא מר, קשה, זו שאלה קשה. אני רואה בזאת מקרים טרי שנשאר ומר שלא בשאר. דוגמא אחד הדברים

שוחבתי שאבי חיריבת לאלה שלא נשארו, ואנו נשארתי, בבואי לארץ
לנזר למדינה שלענולם לא דובל לקרים יהודים מה שקרה לנו. וזה
למקרה ההדרור שלי, היוזד, שהפכתי את זה ליעוד חירם. לא היה אך
פעם בדעתני ללבת מקום אחר. אבי למשה באתי מהונגריה בשירה המודרך
ההונגרי, שמדובר האי סדר היה אפשרי לצאת משם. אבשים ברחו לוינה
ומונינה לבב מקום בעולם. אני לא חשבתי שיש מקום ללבת מקום אחר.
דווקא המשקנה של השואה הייתה תוצאה רשותה לעלייתן לארץ, ובטעוב ודען
לחירות פה.

ש. מתי שמעת שוב על ולנברג ועל גורלו?

ת. פה בארץ.

ש. בשעלית?

ת. כן.

ש. מה שמעת?

ת. אני שמעתי שאסרו אותו. אני בהונגריה לא שמעתי שום דבר. עד 1957
לא שמעתי שום דבר ולא פורסם שום דבר, והם החזיקו את זה בסוד ולא
בתקשורת. שבאותו לכאן שמעתי שלקחו אותו לרוסיה. ובמונין זה קומם
אותו.

ש. לא ידעתם למה?

ת. לא. גם היום אני לא יודעת למה. זה קומם אותו, מפני שככל בר הרבה
פושעי מלחמה חיו באושר ועוור, ואדם בזאת שהוא היה צדיק, ממש צדיק
לפי אנשי שראו אותו והציל אותו – אז אין שום סיבה. אני רק
שלশום, או מתי היה "טבט שני", בפעם הראשונה אני איך שהוא קיבלתי
הסביר, אם זה ההסביר. עד עבשו אני ראיתי שהוא אוילן בזאת שאינו זה
יבול להיות. כמה שהיא בלעון וכמה שאנו בודדים שהיה איז-סדר.
בזמן מלחמה קורדים כל מיני דברים שלא במקום. אבל עם הזמן, لما
המשפחה לא עזה לשחרר את האדם הזה? ולמה לא היו צנקות יותר

גדולות בשביילן? אך רק שלושה הרה ב"בט שנר" משhero שיבולים איזה שהוא הסבר, אולי. אני עוד לא מספיק ראיתי את החומר שירשנו אותו. עד עבשו אפלו לא חשבתי על אפשרות בזזו. חשבתי שהיו לדרושים עשרה מיליון אסירים בסיביר שם עשו להם את הדין ללא סיבה ולפחות בעירינו ללא סיבה - אך הוא גם כן נפל קורבן סתום לדרושים, בבה חשבתי.

בסיכון של העין, על השאלה אם הרה עצמה. אני ידולה לומר שלא, אף על פי שבסייעתי אבי הזרתי שגרירים העבירו לאבא שלו את הניריות. ובעזה הייתה הצלה גדויה. אבא שלו בלי הבירות אלה לא היה יכול לחזור ולא היה יכול להשתאר בחצרם. יש לציין שהאנשים האלה, לא מחוק רצון טהור עשו את המשנה שלהם, אלא מסתבר שעשו פשעים, ובמנשה בזזו רצוי להציג בבוא היום את עצם. ואחרי המלחמה הקימו בית משפט לפושעים באציהם. והזوج הזה עמד בפני בית המשפט זה עוזר יהוא הציג. אבא הופיע בבית המשפט. הוא אמר שזה נכוון, האנשים האלה הביאו את הבירות, והוא לא יכול להגיד יותר. והשופט שאל אותו: אך איך זה מסתדר שהוא הציג אותך ופה יש האשמה מכך בבדה בגדים, שהיו אנשים כל כך רעים וגרמו למוות? אבא שלו אמר שאחד לא מפריע לשני. זה דוקא יכול להיות. מעבר לזה שהמשנה שהוא עשה לאבאו זה בבר רצה להיות ביסוי להם - הוא אמר איך בדיחה בבית המשפט שמי שמזכיר את המצב בהונגריה אז ידע בדיקון על מה הוא מדבר. אחריו מלחמת העולם הראשונה היו פוגרומים ורכיזות בהונגריה. הוא אמר שלמשנה לבכל גור בhonegrija יש שמי יהודים שהוא מציל אותם. אך עם זה אז אמרו שיש תשעה מיליון גורדים ויש שמונה עשר מיליון יהודים, מפני שלכל גור יש שני יהודים. אבל זה לא מפריע שיש הסכם

ביןיהם שאתה תובייאץ ליהודים שלי ואני ארביז ליהודים שלך. בלבוטר, זה טרי שמציע לך יהודים בנסיבות באלה במו שחיו, זה לא בהכרח אומר שהוא לך רק שאוהב יהודים, אבל את ההצלחה הוא עשה בתום לב. והאריש הצעה קירבל חמישה שנים מאסר. אבלABA לא העיד לטובתו, פרט לכך שאמר שזה נבון שהוא הביא לו את הנגידות.

לכן, אני לא יכול להזכיר שמישהו אני דאייה שברצון ובהומניות ממשית עזר לנו. במקרה הזה זה היה אינטראס אישי שהתרברב שהיה חשוב להם לעתיד.

ש. עוד משהו בקשר למושפה. על אחיך אמרת שכבר ידעתם אז. מה עם האחות?

ת. האחות חזרה מברגן בלזן ונפטרה פה באופן פתאומי. לי יש חדש בבד. היא הירתה אשה רוצחת מהבלל. היא עבדה במקצוע ובשרות ציבור מוד. אבל היא קיבלה במחנה בראש איזה מבנה. מהמבה הגז ראו צבר, אבל היא אף פעם לא התלוננה. יומ אחד, באופן פתאומי, בלי שהיא תהיה במשך דקה חוליה, היא קיבלה שפֶּעַם דם במוח, במקום שבנירחותה אחורי המוח ראו שהיא אריצה דבר חריג בთוך המוח, שלא מן הנמנע שזה מהמבה.

ש. אמא שלך, עד מתי הירתה בגין?

ת. ב- 1959 הייתה שמה נפטרה. הם אנשים שסבלו הרבה, גם להם היו קשיים שלהם. סך הכל אנחנו דור שראה הרבה הרבה ומעבר הרבה. היריבו דוציאים שלילדים שלנו בבר היה רותר טוב מאשר הריה לנו. בולנו היריבו תקווה במשך כל השנים שאנו בבר היה רותר טוב ממש טוב יותר טוב.

ש. תודה רבה.

סוף הראיון עם גברת אליס הילר.